

СЕМАНТЫКА КАНЦЭПТА “ШЧАСЦЕ” Ў ТВОРЧАСЦІ ЯЎГЕНІ ЯНІШЧЫЦ

*Ды ў кожнай смяшынцы
і ў слёзцы любоўі
Перш-наперш,
я толькі жанчына...*

(Я. Янішчыц “Сухі і маланкай апалены ствол...”)

У канцы ХХ стагоддзя У. І. Шахоўскім была створана самастойная галіна лінгвістыкі – эматыялогіі (тэрмін У. І. Шахоўскага), якая дазволіла вывесці катэгорыю эматыўнасці на новы ўзровень тэарэтычнага асэнсавання. Створанае ім вучэнне аб эматыўнасці моўнага кода дазваляе з новых пазіцый зірнуць на даўно вядомыя лінгвістам з’явы.

Патрэбна размяжоўваць паняцці “эмацыянальнасці” і “эматыўнасці”. Пад эмацыянальнасцю мы разумеем псіхалагічную характарыстыку асобы, стан і ўзровень развіцця яе эмацыянальнай сферы. Тады як эматыўнасць – гэта лінгвістычная характарыстыка слова, сказа, якая можа прывесці да эмацыянальнага эфекта, вызваць ў маўленчай асобы пэўныя эмоцыі [1, с. 227].

У дадзеным артыкуле на прыкладзе творчасці Яўгені Янішчыц мы разгледзім базавы эмацыянальны канцэпт – “шчасце”, таму мэту даследавання мы сфармулявалі наступным чынам: вызначыць семантыку гендэрна-маркіраванага канцэпта “шчасце” ў творчасці Яўгені Янішчыц.

В. А. Маслова падае наступныя азначэнні канцэпта: канцэпт – тэрмін, які служыць для тлумачэння адзінак ментальных і псіхічных рэсурсаў нашай свядомасці і той інфармацыйнай структуры, якая адлюстроўвае веды і вопыт чалавека;

канцэпт – аператыўная змястоўная адзінка памяці, ментальнага лексікона, канцэптуальнай сістэмы і мовы мозга, усёй карціны свету, якая адлюстравана ў чалавечай псіхіцы;

канцэпт – гэта семантычнае ўтварэнне, якое адзначана лінгвакультурнай спецыфікай і тым ці іншым чынам характарызуе носьбітаў пэўнай этнакультуры [1, с. 35].

Мова шчаслівай жанчыны ў інтымнай лірыцы – гэта своеасаблівы дыкурс, які ў кожным пазычным тэксце набывае сваё эмацыянальнае напружанне і выступае полем сугестыўных знакаў жаночага жадання, волі, аса-лоды і г. д.

Напэўна, шчасце ў мяне не па ўзросту.

Хістаецца ў руках чаша з бяросты,

Чаша, любуна вясной і табой.

(“Напэўна, шчасце ў мяне не па ўзросту”) [4, с. 22]

Відавочна, што лірычная гераіня Яўгені Янішчыц мае сапраўдны “кавалак” шчасця, якое перапаўняе чашу, застаўляе яе хістацца. Але, нягледзячы на вонкавую радасць лірычнай гераіні, чытач адчувае што верш далёка не радасны. Дзеяслоў “хістацца” ў кантэксце набывае дваікі сэнс: чаша хістаецца не толькі ад шчасця, але і ад болю і крыўды:

...Адчуваю балючую адзіноту

І давер дзіцячы,

І стаю цноту...

(“Напэўна, шчасце ў мяне не па ўзросту”) [4, с. 23]

“Імкненне ў першую чаргу абазначыць эмацыянальны план – якасць жаночай натуры” [2, с. 15]. У гэтым сэнсе паззія Яўгені Янішчыц вельмі вызначальная і ўяўляе сабой своеасаблівы кантэкст, вытканы з самых розных пачуццяў.

У канцэптасферы беларускай мовы канцэпт “шчасце” займае адну з цэнтральных пазіцый, паколькі знаходзіцца ў цеснай сувязі з канцэптам “чалавек”, “жыццё” і “смерць”, “дабро” і “зло”.

Шчасце – праява індывідуальна-псіхалагічнага свету чалавека аб мэце жыцця, арыентаваная на атрыманне поўнага задавальнення і спосабаў яго дасягнення.

Вось якое трактоўку паняццю “шчасце” дае Длума-чальны слоўнік беларускай мовы: шчасце – гэта стан поўнай задаволенасці жыццём, пачціце найвялікшай радасці і задавальнення [3, с. 417].

У лінгвакратэтыўным светаўспрыняцці Яўгені Янішчыц лексічнае значэнне слова шчасце раскрываецца перш за ўсё праз наступныя семныя каталізатары:

- “каханне, пачуццё сардэчнай прывязанасці”:

Нібы гарлачык,

студзіць лоб гарачы

Твая далонь. І я перад усім

Зусім яшчэ смяюся па-дзіцячы

Над шчасцем неразумным і сляпым.

(“Дай бог з табою мне не сустрэцца”) [4, с. 60]

Патрэбна заўважыць, што гэты верш мае адмоўную канатацыю. Гераіня, вяртаючыся ў думках у юнацкія свае гады, гатова пакінуць у мінулым свайго люблага, бо сёння з ім шчасця яна не мае, яно засталася там, “неразумным” і “сляпым”. Увогуле, паззія ластаўкі Палесся вельмі спецыфічная. Спецыфічная сваім татальным трагізмам, які прасачыўся і “ўпіўся” амаль ва ўсе яе творы. Шчасце ў паззіі Я. Янішчыц ідзе заўсёды поруч з горам і жыццёвым нянасяем:

Хвіліны пройдуць дарагія,

Як пышнае цвіценне траў.

І зменіць дні зусім другія

Той дзень, што шчасце абяцаў.

(“Хвіліны пройдуць дарагія”) [4, с. 27]

або:

Я дыханнем цябе абаяю,

Зберагчы гэты промень і лета,

І жаночую рэўнасць маю,

За якой – чысціня на паўсвету.

Я не кінуся шчасця шукаць,

На самоце галубіць патоль.

Буду мудра і светла маўчаць,

Як бярозка між чыстага поля.

(“Я дыханнем цябе абаяю”), [4, с. 70]

- “наяўнасць сям’і, родных, блізкіх людзей”.

У сувязі з гэтым можна прывесці прыклад з верша ў прозе “З ліста ад мамы”:

Думай усё ж за сабою найперша, глядзі на свет гэты больш весялей. Халера набрала б гэтыя вершы, без іх мо была б у жыцці шчаслівай.

(“З ліста ад мамы”) [4, с. 89]

- адчуванне вялікага душэўнага задавальнення”:

Радзімы вецер!

Ён з усіх вятроў

Мне як натхненне,

Як шчаслівы подых.

(“Бацькаўшчыне”) [4, с. 36].

Чароўная маладая паэтка здзіўляла багаццем душы, арганічнасцю таленту, смеласцю вобразаў:

*Аб тым, што дзень ці два гасціць
І дыхаць тым вятрам свежым,
Сказаць баюся,
бы ўпусціць
Гладыш са шчасцем беласнежным.
("Пралескі") [4, с. 49]*

Як вядома, разнастайныя колеры здольны вызваць самыя розныя, у тым ліку – складаныя, эмацыянальныя, глыбока суб'ектыўныя асацыятыўныя рэакцыі. Шчасце, як пачуццё высокае, мае толькі чыстыя, светлыя колеры.

Дзіўна вядзе сябе шчасце ў паэзіі Я. Янішчыц. Яно атаясамліваецца з жарам, з песняй. У шчасці злучаецца стыхія паветра (*шчаслівы подых*), вады (*Гладыш са шчасцем*), час і прастора (*свет для шчасця не заслонены* [4, с. 107]; *і якому шчасліваму лету/зноў кукуе зязюля ў бары?* [4, с. 119]).

Шчасце вядзе сябе як самастойная жывая істота: нараджаецца, расце, пакідае чалавека і зноў вяртаецца, засынае і прачынаецца – вось прэдыкаты, з якімі выкарыстоўваецца шчасце ў паэтычных тэкстах Яўгеніі Янішчыц.

Вельмі рэдкія ў яе кантэксты, у якіх шчасце займала б пазіцыю дзейніка Звычайна слова шчасце мае ўскосныя склоны (*Прысядзь, я цябе не прымушу / Адкрыцца ў расцінай журбе / І шчасця твайго не парушы / Калі яно ёсць у цябе!*" [4, с. 102]; "*Вось гэтым шчасцем камарыным* [4, с. 52]); "*Быццам шчасця не займала?*" [4, с. 107] і *іні*.

У лірычных тэкстах Я. Янішчыц мы знайшлі больш 50 кантэкстаў выкарыстання слоў з семантыкай "шчасце". Гэтыя кантэксты можна класіфіцыраваць па двум параметрам: 1) абазначэнне ўнутранага стану лірычнай гераіні (шчаслівы настрой) і матэрыяльным светам, на які пераносіцца стан чалавека (шчаслівая дарога). Прычым большасць кантэкстаў адпавядае першаму параметру.

Літаратура

1. Маслова, В. А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие / В. А. Маслова. – 2-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 296 с.
2. Синельникова, Л. Н. Введение в лингвистическую гендерологию: материалы к спецкурсу / Л. Н. Синельникова, Г. Ю. Богданович. – Симферополь, 2001. – 40 с.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. – Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, 1984. – Т. 5, кн. 2. – 608 с.
4. Янішчыц, Я. Выбранае / Яўгенія Янішчыц. – Мінск: Выш. шк., 1998. – 272 с.